

ONDERZOEK INGESTELD NAMENS DE RAAD VAN BEROERTEN NAAR GEBEURTENISSEN IN 1572 TE ZEVENBERGEN

NA de inname van den Briel door de Watergeuzen op 1 April 1572 kwamen spoedig ook andere Nederlandse Noordzeehavens in hun handen. Vooral de bezetting van Vlissingen, waardoor zij de Schelde en haar scheepvaart onder contrôle kregen, was van groot belang. Doch daar bleef het niet bij. De brede Zeeuwse en Zuid-Hollandse stromen en de havens op de Brabantse wal behoorden weldra eveneens tot het terrein van hun actie en begeerte.

Met Pinksteren (25 Juni 1572) doen zij een aanval op Steenberg en Zevenbergen, beide dan nog havens aan de genoemde binnenwateren. De bedoeling van de leiders van de Geuzen met dit optreden was misschien niet zo zeer het bezetten van genoemde steden, dan wel Alva te dwingen zijn strijdkrachten te verdelen.

De hertog, die de kracht van de opstand in Holland onderschatte, had n.l. alle troepen, die na 1 April in West-Brabant en Zuid-Holland waren geconcentreerd om Vlissingen en den Briel te heroveren, het bevel gegeven op te rukken naar Bergen in Henegouwen. Voor alles wilde hij deze stad, die zich sinds 24 Mei in handen bevond van Lodewijk van Nassau, terug veroveren.¹ Met dit bevel ontblootte Alva een strategisch belangrijke streek, als West-Brabant was, geheel van troepen. Hierdoor immers lag Antwerpen onbeschermd. De Geuzen lieten het echter bij aanvallen, die altijd wel proviand opleverden.

Ongeveer een jaar later stelt de Raad van Beroerten te Steenberg en te Zevenbergen een onderzoek in naar de handelingen van bepaalde, in politiek en godsdienstig opzicht verdachte, personen. De verballen van het onderzoek te Steenberg zijn gepubliceerd,²

die van Zevenbergen niet. De laatste zijn te vinden in het A.R.A. te Brussel, afd. „*Papiers d'Etat et de l'Audience*, nr. 506, onder de titel: „*Conseil des Troubles T. 12. Informations et justifications de Brabant* (Antwerpen, Bergen op Zoom, Breda). Vanaf fol. 148 tot met 161³ maken ze deel uit van het relaas over Breda. De verbalen, opgesteld door den commissaris Willem van Gendt en zijn adjunct Aggeus Sanleen, zijn vrij langdradig. Ter vermindering van alle omhaal, hebben we ze daarom in moderne zeg- en spelwijze omgezet. De passages, die we voor beter begrip sterk moesten omwerken lieten we uit wetenschappelijk oogpunt cursief drukken. Ook met verklarende zinnen deden we zulks. Overigens weken we zo min mogelijk van het origineel af.

Aan de hand van de punten der beschuldiging is ieder getuige natuurlijk geval voor geval afgevraagd, wat zij voor bijzonderheden wisten. Soms wisten ze geen bescheid. Het verbaal vermeldt dat. Wij hebben dit „niet weten” weggelaten.

Ter nadere verklaring diene het volgende: Zevenbergen was een afzonderlijke heerlijkheid. De afgetreden bisschop van Luik, Cornelis van Bergen (een Glymes, afstammeling van een der zonen van Jan metten lippen) schonk in 1559 aan zijn neef Jean de Ligne, graaf van Arenberg, stadhouder van Friesland, Groningen, Drente en Overijsel en diens gemalin Margaretha van der Marck, stad, slot, land en heerlijkheid van Zevenbergen.⁴ Jean de Ligne sneuvelde in de slag bij Heiligerlee, zijn praalgraf bevindt zich in de Nederlands Hervormde Kerk te Zevenbergen. Na zijn dood bleef Vrouwe Margaretha het bestuur voeren tot haar overlijden in 1597.⁵ Margaretha van der Marck verbleef meestal te Brussel. Het kasteel of huis te Zevenbergen, waarover in de stukken sprake is en dat gelegen was aan het begin van de Hazeldonkse Zandweg aan de andere zijde van het gemeentehuis, was in 1572 het verblijf van Gerard Pels, de rentmeester van de gravin. Hij is in 1595 nog als zodanig in dienst.

Het valt op, dat in de verbalen geheel gezwegen wordt van de feiten, die zich op Pinksterdag 1572 te Zevenbergen zouden hebben voorgedaan. Volgens *Schutjes, Geschiedenis van het bisdom 's-Her-*

togenbosch, deel V, p. 1011, werden toen de kerk verwoest en haar kostbaarheden geroofd, zonder dat men zich daartegen durfde verzetten. Voor deze mededeling beroept de schrijver zich op een brief van 6 October 1572. Noch de eerste navorsers van het archief van Zevenbergen de heer Boeree,⁶ noch pater Is. de Groot in zijn boek „Personen en feiten uit de geschiedenis van Zevenbergen” hebben blijkbaar dit belangrijk document kunnen achterhalen. Het vertrouwen in de mededelingen van Schutjes over deze jaren uit de geschiedenis van Zevenbergen wordt wel erg sterk op de proef gesteld als we op dezelfde bladzij 1011 de verwarde weergave lezen van het getuigenis van Pels, dat hij onder de ogen moet hebben gehad.

Wanneer in Zevenbergen verwoestingen hebben plaats gegrepen, dan moeten die o.i. van later datum zijn dan 1572.

De verbalen die hierachter volgen laten zien dat Zevenbergen van het begin van de Tachtigjarige oorlog of reeds het eigenaardige neutrale gebied is, dat het gedurende het grootste deel van die strijd is gebleven. Deze positie te hebben gezien en uitgebuit is de verdienste van den verdachten secretaris Zweertz.

De getuigenverhoren verplaatsen de lezer in de sfeer van het gerucht, ons allen uit het jongste verleden wel bekend. Bij nauwkeurig onderzoek blijft er van vele praatjes en verdachtmakingen niet veel over. Zo ook in het Zevenbergen van 1572 en 1573. Alleen werd een man de dupe, die in het uur toen anderen wegliepen, de verantwoordelijkheid durfde dragen voor het welzijn van zijn medeburgers. Natuurlijk wees hij daarop bij zijn verhoor. Voor zijn bezoek aan Lumey en de heer Van Boxtel te Dordrecht was hij gemachtigd door de schutterij. Die schutterij was het St. Jorisdigilde, dat in Zevenbergen een overwegende invloed had op de vroedschap. *Door* en *uit* de schutterij werd de magistraat van de stad gekozen.⁷

Lumey is welbekend. Met den heer van Boxtel wordt bedoeld de gouverneur van Dordrecht Maximiliaan de Hornes, welke familie nauwe betrekkingen onderhield met de Oranjes.⁸ Deze gouverneur besliste over het al of niet vrijlaten van twee geestelijken. De ge-

vangen kapelaan van Rijsbergen is vermoedelijk Adrianus Stoelkens, later pastoor aldaar.⁹

I. STAAT VAN BESCHULDIGINGEN TEGEN MEESTER JAN SWEERTZ.¹⁰

Overzicht van de daden en handelingen de vorige zomer gesteld door meester Jan Sweertz, secretaris van Zevenbergen en Matthijs Vrancken, burger aldaar. Deze klachten zijn door Adriaan van Ranst, schout van stad en land van Zevenbergen verzameld en ingediend bij de heren van de Raad van Beroerten, namens Koning Philips II te Brussel opgericht, ten einde door hem gemachtigd te worden bovengenoemde personen te arresteren en gevankelijk naar Brussel te brengen. Aangezien Zevenbergen open gebied en dicht bij Holland is gelegen, *moet hun aanwezigheid daar minstens gevaarlijk en verdacht geacht worden.*

Ten eerste is meester Jan Sweertz verschillende malen bij den Heer van Lumey in den Briel geweest en te Dordrecht bij den heer van Boxtel. Hij reisde op het schip van *den bekenden geuzen hoofdman Barthold Entes, heer van Menteda* naar Amsterdam en hield dezen dagelijks gezelschap.

2. Genoemde meester Jan en Matthijs Vrancken haalden in den Briel bij den heer van Lumey een sauvegarde voor de inwoners van Zevenbergen, zonder daartoe bevel te hebben van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal der Nederlanden of toestemming te hebben van de wethouders (schepenen) van Zevenbergen;

3. Van deze sauvegarde profiteerde in Zevenbergen niemand dan hij aan wien het beiden geliefde dit vrijgeleide te verlenen. Met name verkregen nòch de schout nòch de burgemeester van Zevenbergen deze sauvegarde, zodat zij geen toegang hadden tot de jurisdictie van Zevenbergen;

4. *Wanneer Geuzen of andere vrijbuiters de Brabantse dorpen in de omgeving van Zevenbergen hadden leeggeroofd en geplunderd, en vervolgens de gestolen goederen in genoemde plaats samenbrach-*

ten, bedienden de twee verdachte personen zich van het vrijgeleide van Lumey om op te treden als bemiddelaars en wisten zich zo te bevoordelen. Om teruggave van hun eigendom te verkrijgen wendden de bestolen huislieden zich n.l. tot meester Jan of tot Matthijs Vrancken en deze namen voor hun goede diensten giften in natura of geld van de boeren aan;

5. *Als voorbeeld moge dienen het volgende voorval:*

Toen een pachter uit Zevenbergen genaamd Cornelis de Vlaminck, door de vrijbuiters gevangen was genomen, stelde diens echtgenote aan meester Jan vijf pond Vlaams geld ter hand teneinde haar echtgenoot daarmee vrij te kopen. Meester Jan begaf zich daarop naar de vrijbuiters, die met hun schip in de Roode Vaart lagen en zei hen op barse toon: „Ghy weet wael wat commissie ick hebbe, floucx laet den gevangene los”. Zij gaven hieraan gevolg en bij het weggaan wierp meester Jan de rovers een penning van zeven stuivers toe. Zelf hield hij de rest van de vijf pond. Het gevolg was dat genoemde Cornelis in Januari j.l. opnieuw 's nachts van zijn bed werd gelicht. Men mag veronderstellen, dat dit is geschied *om er weer wat aan te verdienen*.

6. *Met de mededeling hiertoe opdracht te hebben, ging meester Jan er op een goede dag toe over* alle schepen, die in de haven van Zevenbergen lagen of kwamen namens den heer van Lumey aan te houden. Alleen schepen, die naar Holland voeren mochten vrij de haven uit;

7. Dit ondervond Jonker Paulus van Mechelen, woonachtig te Zevenbergen,¹¹ toen hij zijn meubelen en granen in een schip en op wagens laadde om deze naar Breda te laten brengen. Namens den heer van Lumey liet meester Jan Sweertz al deze goederen aanhouden. Wat in Zevenbergen was moest daar blijven, aldus was zijn opdracht, zei hij;

8. Toen burgemeesters of wethouders van Zevenbergen voor de eerste keer brieven van de Geuzen ontvingen met 't bevel hen levensmiddelen en munitie te leveren en de magistraat daar bezwaar tegen maakte en weigerde hieraan gevolg te geven, zei meester Jan: „En wildijs niet doen oft obedieren, ick weet wat last ende beveel dat ick hebbe;”

9. Zo is het te Zevenbergen gebeurd, dat aldaar vrijbuiters kwamen, die hiertoe geen opdracht hadden van den heer van Lumey of *diens partijgenoten*. Meester Jan heeft deze lieden gevangen genomen en naar den Briel gebracht ten einde hen door den heer van Lumey te doen straffen;

10. Tezelfdertijd gaf meester Jan een brief mee naar Breda gericht aan Jonker Gerard Pels, rentmeester van de gravinne van Arenberg, *Vrouw van Zevenbergen*, met het verzoek naar deze stad te komen en twee galgen te laten maken, opdat, als hij met bovengenoemde gevangenen uit den Briel zou komen, „hij wilde justicie doen ende volbringen de sentencie” van den heer van Lumey;

11. Teneinde moeilijkheden te vermijden is jonker Gerard Pels inderdaad naar Zevenbergen gegaan, doch *heeft zich onttrokken aan het verzoek betreffende de galgen*. Bij die gelegenheid bevond hij, dat meester Jan en Matthijs tien à twaalf dubbele haakbussen op het stadhuis hadden laten brengen. In het bijzijn van den oudsten schepene Jacob Mertens vroeg daarom jonker Pels aan den secretaris: „Wel meester Jan, wat hebby in de synne?” „Oft (als) de Waelen oft andere conincx soldaten quaemen, wyl di se daeruuyt houden?” Waarop meester Jan antwoordde: „Jae, wy en goy dat is by ons soe geaccordeert ende geslooten.” Pels is vervolgens wederom naar Breda teruggereisd;

12. Daarna is Matthijs Vrancken, die met meester Jan in den Briel geweest was, bij jonker Gerard Pels gekomen met een brief van den heer van Lumey, en door dezen eigenhandig ondertekend, waarbij Pels werd uitgenodigd naar den Briel te komen teneinde rekening en verantwoording af te leggen over de ontvangsten uit de goederen van de gravin van Arenberg, welke onder Zevenbergen liggen. Bij die gelegenheid zou Pels volgens die brief tevens in handen van Lumey zijn eed af moeten leggen. Bedoelde brief was nog in het bezit van jonker Pels. Bij deze gelegenheid zei Matthijs tegen genoemde jonker: „ick soude die officie wel gehouden hebben, maer ghij sijt mij te goeden vrient;”

13. Matthijs Vrancken kwam op zekere dag met jonker Jan van Boxtel naar het kasteel te Zevenbergen om de sleutels van dit ge-

bouw op te vragen. Jonkvrouwe Pels, die op het kasteel aanwezig was, overhandigde hem die. Toen de edelvrouw tussen het gezelschap, dat op het kasteel was, Matthijs Vrancken bemerkte, zei ze tegen hem: „Soe Matthijs, sijt ghij hier oock, dat en hadde ick van U niet betrouwt”¹² en nog iets in dien geest. Hierop antwoordde Matthijs slechts met enkele grofheden aan het adres van de jonkvrouw, waarbij hij haar beledigde en een „karongie” (kreng) noemde;

14. Eigenhandig legde meester Jan Sweertz de huislieden en boeren in het land van Zevenbergen een belasting op ten einde de kosten te kunnen voldoen van hetgeen de aanvoorders van de Geuzen en de troep in de herbergen te Zevenbergen verteerd hadden. Zij, die weigerden deze belasting te voldoen, *werden bedreigd met verbeurdverklaring hunner goederen*;

15. Toen het gerucht ging, dat er Waalse soldaten uit Breda naar Zevenbergen zouden oprukken, zei meester Jan tot zijn aanhangers: „Tsa, goe mannen, een yegelijck op zijn geweer.” Met de bedoeling alarm te slaan, wilde hij de klok op het stadhuis laten luiden. Zodra jonker Pels dit voornemen vernam liet deze de deur van het stadhuis sluiten. Meester Jan was hierover zeer verstoord en dit leidde tot hooglopende woorden met den jonker;

16. Wanneer meester Jan zich buiten vertoonde, droeg hij altijd een rappier, terwijl hij om zijn hals de geuzenmedalje droeg aan een lint in de kleuren van den heer van Lumey;

17. Hij verhinderde, dat de wethouders van Zevenbergen naar Breda reisden, voor het doen van hun zaken .

II. VERHOOR VAN MEESTER JAN SWEERTZ, 25 APRIL 1573.¹³

Verbaal van het verhoor van meester Jan Sweertz, gevangen op het kasteel van Breda, door den commissaris Willem van Gendt, op verzoek van Adriaan d'Etournel, heer van St. Remy, gouverneur te Breda, ingevolge het bevel door Zijne Excellentie den gouverneur-generaal gegeven.

Jan Sweertz, geboortig van Beeringen in het land van Luik, oude on-

geveer 53 jaar, laatst gewoond hebbende te Zevenbergen, waar hij zich ongeveer 29 jaar geleden vestigde, verklaart al die tijd in de dienst en eed geweest te zijn van den heer van Zevenbergen, eerst gedurende acht of tien jaren als schoolmeester, tevens organist en koster. Daarnaast was hij ook stadhouder van verschillende schouten aldaar. De laatste vijftien jaren vervulde hij de functie van secretaris. Veertien dagen voor Pasen j.l. zegt hij te Zevenbergen gearresteerd te zijn door den schout Adriaan van Ranst. Naar aanleiding van de zeventien punten van beschuldiging verklaart de gevangene onder ede: Ten eerste, dat hij in Juni 1572 door de Geuzen uit den Briel is gevangen genomen en door deze werd meegevoerd naar genoemde stad. Hij moest daar aan Lumey verantwoording afleggen, waarom hij namens de gemeente vijf geuzen op het kasteel van Zevenbergen had gevangen gezet. Na verloop van acht of negen dagen werd hij door Lumey in vrijheid gesteld en keerde toen naar Zevenbergen terug. Verdachte ontkent op enigerlei wijze den heer van Lumey zijn diensten te hebben aangeboden of met deze over iets anders gesproken te hebben;

Wat het tweede gedeelte van de eerste beschuldiging betreft, zegt hij wel bij den heer van Boxtel geweest te zijn. Ongeveer twee maanden of iets later na zijn vrijlating uit den Briel is hij n.l. naar Dordrecht gereisd om op verzoek van een geestelijk persoon, genaamd Cateryne N. een poging in het werk te stellen om te bewerken, dat de kapelaan van Rijsbergen en de gardiaan der Franciscanen te Dordrecht, die beide gevangen zaten, vrij zouden komen. Na de inname van Dordrecht en Zevenbergen heeft hij bedoelde kapelaan ook los gekregen. Wat de tweede aanklacht betreft, zegt verdachte deze sauvegarde te kennen. De noodzakelijkheid en de ondervonden overlast bewogen hem deze aanvraag te doen. Anderen in dezelfde omstandigheden deden zulks ook. Het verzoek om „vrijgeleide” is door hem gedaan op advies en aandringen van de burgers. Later heeft hij hen er uitdrukkelijk op gewezen, dat hij deze sauvegarde niet persoonlijk had gevraagd, doch uit hoofde van zijn secretarisschap en omdat hem zulks in die hoedanigheid door de burgers en de schutterij was verzocht.

Gedurende twee dagen heeft verdachte geweigerd gebruik te maken van deze sauvegarde om reden dat Barthold Entes de Menteda de stad Zevenbergen wilde platbranden. Toen is echter door Matthijs Vrancken een dergelijke sauvegarde in zijn tegenwoordigheid verkregen, *waardoor de inwoners van de stad Zevenbergen zijn bewaard gebleven voor een grote ramp.*

Bij¹⁴ de derde beschuldiging ontkent Sweertz, dat voor zover het Zevenbergen betreft, niet iedereen zonder uitzondering van die sauvegarde zou hebben geprofiteerd. Zulks blijkt trouwens uit opge-
maakte certificatiën.

Ook de inhoud van de vierde, vijfde en zesde beschuldiging ontkent verdachte. De certificatiën van de stad en land van Breda en Zevenbergen kunnen dit uitwijzen. Bovendien zal hij, wat het vastleggen der schepen betreft, het tegendeel bewijzen. Evenmin heeft hij, zoals de zevende beschuldiging zegt, de goederen van jonker *Paulus van Mechelen* aangeslagen noch daarover gesproken.

Verdachte ontkent vervolgens de inhoud van de achtste tot en met de zeventiende beschuldiging. *Men moet daar de inwoners van Zevenbergen, de genoemde personen of de schepenen maar naar vragen.* Hij voegt daar aan toe, dat hij zo nu en dan wel een rappier gedragen heeft, uit hoofde van zijn ambt als stadhouder, toen hij deze functie acht of tien jaar geleden vervulde.

Hij sluit zijn verklaring met de mededeling, dat jonker Adriaan van Ranst schout te Zevenbergen, hem volgens diens zeggen gevangen heeft genomen uit eigen autoriteit en niet op bevel van het Hof. Van Ranst heeft hem gevangelijk naar Antwerpen gebracht om hem vandaar naar Brussel te voeren. Genoemde schout heeft hem daar op erewoord en op straffe van verbeurte van lijf en goed vrij gelaten om hem de gelegenheid te geven juridische bijstand in te roepen om zijn zaken in rechte te kunnen verdedigen. Dit kan door de heren *Capitein Careyno* en *Sr. Andries Sterck* en anderen bevestigd worden. Deze vrijlating geschiedde te Antwerpen in de herberg „de Jonge Zwaen” op Donderdag na Pasen j.l. Gevangene zegt daarna naar Zevenbergen gereisd te zijn. Aldaar aangekomen is hij opnieuw gevangen genomen.

Het verbaal draagt de handtekeningen van Sweertz en van de commissarissen: Willem van Gendt en diens adjunct Aggeus Sanleen.

III. VERHOREN VAN GETUIGEN. 2 MEI 1573.¹⁵

Verhoor door den commissaris van verschillende getuigen ten laste van Jan Sweertz, thans gevangen op het kasteel te Breda, op verzoek en in het bijzijn van den heer Gouverneur aldaar,

a. *PAULUS VAN MECHELEN*, geboren te 's Hertogenbosch, thans woonachtig te Zevenbergen, ingelände en inwoner van laatstgenoemde stad, van beroep rentenier, in 1560 schout van Zevenbergen, ongeveer 47 jaar, voor ons gedaagd, ondervraagd inzake de eerste der beschuldigingen ingediend door Adriaan van Ranst, schout van stad en land van Zevenbergen, ten laste van meester Johan Sweertz, secretaris van genoemde stad, thans gedetineerd.

Getuige verklaart onder ede, niets hierover te weten. Wel is hem bekend, dat meester Jan zo nu en dan de stad Zevenbergen heeft verlaten, doch weet niet waar hij dan heen reisde. Op de vraag hoe lang het geleden is, dat hij meester Jan in de stad miste, antwoordt getuige, dat dit de vorige zomer was, doch de tijd niet nader te kunnen bepalen.

Wat betreft den persoon van Matthijs Vrancken weet hij inzake de eerste beschuldiging helemaal niets.

Inzake het tweede punt zegt getuige alleen te vermoeden en algemeen te hebben horen vertellen, dat genoemde meester Jan en Matthijs samen gehaald en voor Zevenbergen verkregen hebben een sauvegarde van den heer Lumey. Waar zij die haalden weet hij niet, doch hij is van mening dat dit vrijgeleide binnen den Briel is verstrekt.

Over de derde beschuldiging zegt getuige, dat de algemene en standvastige overtuiging was, dat de sauvegarde alleen strekte ten behoeve van de inwoners van de stad Zevenbergen, en niemand buiten de stad woonachtig ervan kon profiteren. Het is getuige niet bekend dat meester Jan of Matthijs, bepaalde personen met die sauvegarde zouden hebben bevoordeeld boven andere.

Getuige weet derhalve ook niet of de vierde beschuldiging waarheid bevat, dat beide verdachten enig voordeel van die sauvegarde hebben genoten. Wel heeft hij vernomen, dat vele lieden, wier geroofde goederen naar Zevenbergen waren gebracht, de tussenkomst van meester Jan en Matthijs verzochten om hun eigendommen terug te krijgen. Voor deze personen hebben zij inderdaad ten beste gesproken om teruggave te verkrijgen. Ook heeft getuige vernomen, dat vele Geuzen goederen in de herbergen van de stad Zevenbergen brachten. Waar en bij wie is hem onbekend.

Wat betreft de vijfde beschuldiging, weet hij wel, dat Cornelis de Vlaminck gevangen genomen is, doch hoe deze vrij kwam is hem onbekend.

Van het aanhouden der schepen (zesde beschuldiging) weet hij evenmin iets.

Inzake zijn eigen huis zegt getuige,¹⁶ dat de waarheid is, dat de vorige zomer zekere arbeiders uit Zevenbergen bij hem kwamen met de boodschap, dat meester Jan hen opgedragen had, niet verder te laden zonder diens toestemming. Zij hebben ook niet meer gewerkt, maar of meester Jan dat werkelijk bevolen heeft, weet hij niet.

Wat in de negende beschuldiging staat, heeft hij te Breda, waarheen hij gevlucht is, horen vertellen.

De brief van Lumey aan Gerard Pels geschreven, waarover de twaalfde beschuldiging handelt, heeft hij gezien en gelezen. Getuige weet echter niet wie die brief gebracht en aan Pels gegeven heeft.

Zo kent hij de dertiende beschuldiging slechts van praatjes.

In verband met de vijftiende beschuldiging heeft getuige Pels horen zeggen, dat deze „deur voersichticheyt het clockzeel hangende opt stadhuys hadde laeten optrecken, op datter niemant aen soude moege (kunnen) commen.”

Voor wat de zestiende beschuldiging betreft, zegt getuige gezien te hebben, „dat meester Jan aan de hals een gebreid „netken” droeg van verschillende kleur. Wat daar aan hing weet hij niet.”

Getuige besluit hiermee zijn verklaringen en ondertekent: *P. van Mechelen.*

b. *JACOB MERTENS*, geboren te Wilmersdonk bij Antwerpen, woonachtig te Zevenbergen, schepene aldaar, doch vanwege de „quaden” tijd naar Breda vertrokken, oud ongeveer 48 jaren, opgeroepen en verschenen en onder eed gesteld, verklaart desgevraagd naar aanleiding van de feiten vermeld in de eerste beschuldiging, hierover niets te weten, doch wel gehoord te hebben, dat meester Jan Sweertz en Matthijs Vrancken de laatste zomer een of meer reizen gemaakt hebben van Zevenbergen naar Holland, doch waarheen en met welk doel is hem onbekend.

In verband met de tweede beschuldiging zegt hij wel een sauvegarde van den heer van Lumey gezien te hebben, welke berustte in handen van meester Jan en bedoelde Matthijs, doch hij weet niet, wie deze verkregen heeft.

Wat betreft de vierde aanklacht, zegt hij gehoord te hebben, dat de boeren, die in Zevenbergen kwamen informeren naar de beesten die de Geuzen hen hadden afgenomen, teruggave hiervan verkregen, dank zij de tussenkomst van bedoelden meester Jan.¹⁷

Hij vernam ook dat Cornelis de Vlaminck in Februari j.l. een keer gevangen genomen is, maar verder kan hij over de vijfde beschuldiging niets mededelen.

Ook heeft hij gehoord, dat enkele vrijbuiters in het land van Zevenbergen gearresteerd zijn en vandaar gevankelijk zijn weggevoerd naar den Briel in Holland. Hij weet echter niet, wie deze gevangen nam (9de beschuldiging).

Inzake de elfde beschuldiging zegt getuige, dat het waar is, dat hij, een keer op het stadhuis komende, daar enkele haakbussen zag staan. Hoeveel weet hij niet. Bij die gelegenheid bezigde meester Jan de woorden „dat hij die Waelen woude uuytkeeren, uuytdien hij daer van zeer bevreest waere;” waarop Gerard Pels zei: „Meester Jan off (als) mijn Vrou van Arenberge opt huys van Sevenbergen knechten zeynde, soude ghy die selve daer uuyt houden?” Hierop antwoordde Meester Jan „dat weet ick niet” zonder meer. Daarna is ieders zijns weegs gegaan.

Wat de dertiende beschuldiging betreft heeft getuige van Pels ge-

hoord, dat Matthijs Vrancken jonkvrouwe Pels lelijke woorden heeft toegevoegd.

Verder heeft hij gezien, dat meester Jan een rappier droeg en aan de hals „een medalie mit couleuren,” zonder of de zestiende beschuldiging iets naders te kunen mededelen.

Getuige zegt verder niets te weten en sluit daarmee zijn verklaring. Hij ondertekent: *J. Martens.*

20 Mei 1573.

c. *GERARD PELS*, dijkgraaf en rentmeester van het land van Zevenbergen en wonende aldaar, oud ongeveer 48 jaar, gedaagd en voor ons als commissaris verschenen, wordt, nadat hem de eed is afgenomen, ondervraagd inzake de aanklacht, die schriftelijk is ingediend ten laste van meester Jan Sweertz, thans gevangen te Breda en een zekere Matthijs Vrancken, die in vrijheid is gesteld.

Over de tweede en derde klacht schijnt getuige wel te weten, dat de verdachte personen ter verdediging van de belangen der inwoners van de stad Zevenbergen,¹⁸ een sauvegarde hebben verkregen van den heer van Lumey. Zij hebben hem dit stuk zelfs getoond. Dit vrijgeleide gold algemeen zonder uitzondering van iemand. Dien-tengevolge hebben de inwoners van genoemde stad en land er veel voordeel uit getrokken. Getuige weet niet of genoemde meester Jan en Matthijs deze sauvegarde hebben verkregen op eigen initiatief of dat zij deze gevraagd hebben in opdracht van het bestuur van Zevenbergen.

Inzake de vijfde beschuldiging zegt getuige van den pachter Cornelis de Vlaminck zelf vernomen te hebben, dat deze toentertijd niet gevangen is geweest en dus evenmin enig geld voor zijn vrijlating uitgegeven kan hebben. Weliswaar zei die boer later eens gevangen genomen te zijn, doch zonder toedoen of bemiddeling van meester Jan zijn vrijheid te hebben herkrege.

Wat de negende en tiende beschuldiging betreft verklaart getuige die toen te Breda woonde, dat meester Jan die te Zevenbergen verbleef, hem schreef, dat er enkele Geuzen te Zevenbergen gevangen genomen waren. Naar de mening van verdachte zou aldaar hun vonnis vol-

trokken worden. Ten einde de daarop vallende kosten te dekken vroeg Sweertz de nodige gelden aan en al datgene wat voor de executie nodig was. Getuige heeft hierop niet geantwoord, doch heeft vernomen, dat deze gevangenen door andere Geuzen met geweld en gewapenderhand van Zevenbergen naar den Briel zijn gevoerd. Hoe veel er dit waren is getuige niet bekend.

In verband met de elfde beschuldiging zegt getuige niets anders te weten, dan dat hij op het stadhuis acht of tien dubbele haakbussen gezien heeft. Hij vroeg toen aan meester Jan „wat hij daarmede in de syn hadde ende soe van daer eenige Waelen quaemen off hij die daer mede woude beschadigen.” Hierop antwoordde Sweertz letterlijk „Het zij Waelen off Geusen, die ons soude willen beschadighen, zijn wij in meynighe, ons mette selve haecken te verweren.” Toen getuige daarna aan meester Jan vroeg, of hij, als de Vrouwe van Arenberg enkele Waalse soldaten op haar huis en kasteel te Zevenbergen wilde legeren, zulks wilde beletten, zodat ze het huis niet zouden kunnen bezetten, trok meester Jan de schouders op, en gaf hij geen helder en definitief antwoord of bescheid, naar getuige zich goed herinnert. Meer weet hij daarvan niet. Getuige is na dit onderhoud met Jan Mertens van Zevenbergen naar Breda vertrokken.

Pels verklaarde inzake de twaalfde beschuldiging, dat het waar is, dat Matthijs Vrancken hem een brief bracht getekend door den heer van Lumey, waarin getuige werd verzocht bij Lumey te komen en deze rekening en verantwoording af te leggen van de ontvangsten in Zevenbergen. Getuige had daarop geantwoord, dat hij eerst de rechtmatig eigenaresse Mevrouw van Arenberg daarvan mededeling moest doen. Hierop heeft hij niets meer gehoord. Dat Matthijs Vrancken zou gezegd hebben, dat hij van den heer van Lumey het rentmeesterschap van Zevenbergen zou krijgen, herinnert getuige zich niet. Hij weet zeker dat meester Jan er niet bij was toen hem die brief door Matthijs werd aangeboden.¹⁹

Over de veertiende beschuldiging, weet getuige alleen van horen zeggen, dat er een hoofdelijke omslag is geheven. Hoe, op welke wijze en door wie is hem onbekend.

Getuige herinnert zich in verband met de vijftiende beschuldiging,

dat er op een moment te Zevenbergen sprake van was, dat er Walen of Geuzen zouden komen. Omdat hij bang was voor enig oproer binnen de stad, zond getuige den vorster naar Zevenbergen met het bevel het stadhuis te sluiten, om op die wijze te verhinderen dat men de alarmklok kon luiden. De vorster heeft dit gedaan. Toen getuige zich later op de markt te Zevenbergen bevond, hoorde hij Jan Sweertz zeggen: „elck op zijn geweer.” Getuige zag kort daarop tien of vijftien Geuzen door de stad passeren op weg naar de Noorddam, ten einde daar scheep te gaan naar Dordrecht.

Ten slotte verklaart getuige naar aanleiding van de zestiende beschuldiging, gezien te hebben, dat meester Jan een gebreid „werck” om de hals had, doch hij weet niet meer van welke kleur en evenmin welke figuur er op de medaille stond. Feitelijk weet hij niet eens of het wel een medaille was.

Getuige zegt aan de waarheid van de zeventiende beschuldiging te twijfelen en sluit hiermede zijn verklaring. Hij ondertekent: *Gerard Pels.*

5 Juni 1573.

d. *ADRIAAN WILLEMSZOEN*, wonende te Zevenbergen en schepene aldaar, oud omtrent 38 jaren, gedaagd en verschenen voor ons als commissaris, verklaart desgevraagd onder ede in verband met de verschillende beschuldigingen ingediend ten laste van meester Jan Sweertz gevangen te Breda, welke hem worden voorgelezen, dat hij aangaande de eerste beschuldiging niets weet.

Over de tweede, derde en vierde aanklacht, zegt getuige slechts te hebben horen vertellen, dat meester Jan Sweertz en Matthijs Vrancken van den Heer van Lumey een sauvegarde hadden vtrkregen voor de inwoners van Zevenbergen.

Wat het vijfde artikel betreft zegt getuige eveneens van horen zeggen te weten, dat Cornelis de Vlaminck gevangen zou zijn genomen, doch niet te weten, wat meester Jan voor de vrijlating van dien man zou gedaan hebben.

In verband met dezelfde aanklacht zegt getuige wel enkele haak-

bussen op het stadhuis te hebben zien staan, doch met welk doel en door wie ze daar gebracht zijn is hem onbekend.

Getuige zegt in verband met de veertiende beschuldiging, dat hij heeft gehoord, dat over de boeren van Zevenbergen een bedrag was omgeslagen²⁰ om daarvan de kosten van de versterking van de wacht te betalen, zonder bepaald te hebben vernomen, dat meester Jan ter zake iets zou gedaan hebben.

Over de vijftiende klacht zegt getuige vernomen te hebben, dat de vrijbuiters de klok te Zevenbergen hadden geluid. Dit was geschied buiten toedoen van meester Jan, want deze was afwezig, naar men hem vertelde.

Getuige zegt gezien te hebben, dat Jan een z.g. „veldteeken oft sloeyer” rond de hals droeg. Hij weet echter niet welke kleuren deze had, evenmin welken heer dit „livrei” voerde en ontkent dat hij daaraan een medaille zag hangen.

De zeventiende beschuldiging is volgens getuige onwaar.

Niet meer wetende, sluit getuige hiermee zijn verklaring en ondertekent deze op verzoek aldus: *Adriaen Willemsz.*

e. *GILLES RUBENS*, alias de Vorster, wonende te Zevenbergen, oud ongeveer 35 jaar, gedaagd door ons als commissaris, verklaart desgevraagd onder ede inzake de aanklacht hem voorgelezen ten laste van meester Jan Sweertz, dat hij van de eerste beschuldiging niets weet.

Betreffende de tweede, derde en vierde aanklacht zegt getuige gehoord te hebben, dat er een sauvegarde verkregen was, zonder nochtans te weten door wie, waar en met welk doel deze was verworven. Naar aanleiding van de vijfde beschuldiging zegt getuige slechts van derden vernomen te hebben, dat Cornelis de Vlaminck door de Geuzen zou gevangen genomen zijn.

Inzake de negende beschuldiging heeft hij alleen van horen zeggen, dat er enkele Geuzen gevankelijk naar den Briel zijn gebracht.

In verband met de tiende en elfde aanklacht zegt getuige wel enkele vuurroeren op het stadhuis te Zevenbergen gezien te hebben, zonder bepaald te weten met welk doel en door wie deze daar zijn gebracht. Betreffende de veertiende beschuldiging heeft getuige vernomen, dat

over de boeren een zeker bedrag was omgeslagen. Door wie deze om-
slag is opgelegd en met welk doel is hem onbekend.

Inzake de vijftiende klacht zegt hij, dat het stadhuis toentertijd op
bevel van Gerard Pels was gesloten.

Verder heeft hij gezien (16e punt) dat meester Jan een rappier droeg
en een band om zijn hals.

Wat dit was en welke keur dit had weet getuige niet.²¹

De zeventiende beschuldiging acht hij beslist onwaar.

Getuige sluit hiermee zijn verklaring en ondertekent: *Gillis Ruebins*.

f. *CORNELIS PETERSZ*, alias *VLAMINCK*, wonende te Zeven-
bergen, van beroep landbouwer, oud ongeveer 40 jaar, gedaagd door
ons als commissaris en verschenen, verklaart desgevraagd onder ede
ten aanzien van de beschuldigingen ingediend tegen Jan Sweertz:

Van de eerste aanklacht niets te weten en betreffende de tweede,
derde en vierde wel gehoord te hebben dat een sauvegarde is verkre-
gen, doch niet te weten van wien, waar of door wien deze is ver-
leend, noch met welk doel.

Inzake de vijfde beschuldiging zegt getuige, dat het inderdaad waar
is, dat hij een keer door de opstandelingen is gevangen genomen, te
weten in de vasten voor Pasen jongstleden. Hij is toen gevankelijk
naar Moerdijk gevoerd. Daar bevonden zich enkele Geuzen, die hem
en zijn vrouw kenden en dank zij hun toedoen is hij vrij gelaten.
Getuige ontkent nadrukkelijk, dat meester Jan bij zijn vrijlating aan-
wezig was. Deze heeft ook geen geld van zijn echtgenote ontvangen
om hem los te kopen. Wat in de beschuldiging staat is onwaar.

Van alle andere punten der aanklacht weet getuige niets. Hij sluit
hiermee zijn verklaring en zet onder het verhaal het merkteken:
C.A.P.

10 Juni 1573.

g. *GILLIS FRANCKEN*, schepen (burgemeester) te Zevenbergen,
thans woonachtig te Breda, oud ongeveer 44 jaar, gedaagd en onder
ede ondervraagd door ons als commissaris inzake de beschuldigingen
ingediend tegen meester Jan Sweertz, verklaart:

Inzake het eerste punt gehoord te hebben, dat verdachte het vorig jaar een reis naar den heer van Lumey te Brielle heeft gemaakt en ook naar den heer van Boxtel te Dordrecht, zonder daar het motief en de bijzonderheden van te kennen;

Over de tweede, derde en vierde beschuldiging, dat meester Jan een sauvegarde had verkregen, welke getuige ook had gezien, doch niet gelezen. Hij had begrepen, dat ze afkomstig was van den heer van Lumey. Er werd verteld, dat meester Jan van sommige mensen geld had ontvangen omdat hij bij de Geuzen te hunnen voordele gesproken had.

Voor zover in deze beschuldiging over Matthijs Vrancken gesproken wordt, verzoekt getuige over dien persoon niet verhoord te worden,²² aangezien deze zijn broer is. Ter zake kan men trouwens bij anderen genoegzaam inlichtingen inwinnen.

In verband met de vijfde aanklacht, zegt getuige gehoord te hebben, dat Cornelis de Vlaminck tijdens de laatste Vastentijd door de Geuzen gevangen is genomen. Deze was weer spoedig losgelaten, doch getuige weet niet door wiens bemiddeling dit is geschied en evenmin wat daar voor gedaan is. Hij heeft echter niet gehoord dat meester Jan daarbij geholpen heeft.

Wat de zesde beschuldiging betreft weet hij van horen zeggen, dat meester Jan alleen een keer bevel gegeven heeft, dat enkele hooischepen die naar Breda zouden varen niet vóór de nacht de brug zouden passeren.

Inzake de negende klacht zegt getuige gehoord te hebben, dat meester Jan aanwezig was toen er enkele Geuzen door soldaten die uit den Briel kwamen, gevankelijk werden weggevoerd.

Wat de tiende beschuldiging betreft, weet getuige niets anders, dan dat meester Jan een brief geschreven heeft aan Gerard Pels, waarin hij deze verzocht om materiaal ten einde van wege de Vrouwe van Arenberg een vonnis te laten voltrekken. Getuige heeft gehoord, dat de gevangen genomen Geuzen — het waren er drie of vier — de daaropvolgende dag zijn opgehaald en naar den Briel vervoerd.

Wat de twaalfde aanklacht betreft zegt getuige van meergenoemden Pels te hebben vernomen, dat dezen door Matthijs Vrancken die uit

den Briel kwam, een brief van Lumey is overhandigd. Getuige meent gehoord te hebben, dat meester Jan toen ook uit den Briel gekomen is. zonder verdere bijzonderheden te weten.

In verband met de veertiende beschuldiging verklaart getuige te hebben gehoord, dat meester Jan en Matthijs Vrancken van sommige boeren geld geëist hebben om daarmee de kosten te betalen van het verteer van de Geuzen. Het ging om een bedrag van veertig of vijftig gulden. hij weet echter niet of hiervoor een omslag is opgelegd, die verplichtte op straffe van verbeurdverklaring.

De inhoud van de vijftiende beschuldiging is volgens getuige in zoverre waar, dat Gerard Pels en hij samen op een dag op het stadhuis kwamen, terwijl meester Jan bezig was een vuurroer in gereedheid te brengen. Het gerucht liep n.l. nu en dan, dat er òf Waalse soldaten van den koning òf Geuzen op komst waren. Meester Jan sprak daar echter met hen niet over, hij verliet in hun gezelschap het stadhuis. Pels en getuige lieten daarop het stadhuis sluiten. Ten slotte verklaart getuige te hebben gezien,²³ dat meester Jan soms een rappier droeg en aan de hals een vergulde medaille, waarop de koning van Spanje was afgebeeld. Zij hing aan een gebreid „netteken van diversche kleuren,” doch weet niet wiens „veldteken” dit is. Hij sluit hiermee zijn verklaringen en tekent: *Gielis Vrancken*.

C. J. F. SLOOTMANS.
J. KLEIJNTJES S. J.

- ¹ **P. L. Muller.** De staat der Vereenigde Nederlanden in de jaren zijner wording (1572—'94), Haarlem 1878, p. 30.
- ² **G. Juten.** Inname van Steenberg en door de Watergeuzen. Taxandria XXXIII (1926), p. 8 e.v.
- ³ Op de folio's 228 tot en met 239 vinden we een herhaling van de verbalen.
- ⁴ **Isf. de Groot.** Personen en feiten uit de geschiedenis van Zevenbergen, p. 25,33.
- ⁵ id. id. p. 13,33.
- ⁶ Zijn aantekeningen berusten in het gemeente-archief van Bergen op Zoom.
- ⁷ **de Groot**, a.w. p. 107.
- ⁸ Nieuw Nederl. Biogr. Wdb. dl. II, kol. 603.
- ⁹ **G. Juten.** De parochiën in het bisdom Breda. Dek. Breda 2 - p. 134.
- ¹⁰ Conseil des Troubles, T. 12, fol. 148.
- ¹¹ Hier begint fol. 149.

- 12 id. fol. 150.
- 13 id. fol. 151.
- 14 id. fol. 152.
- 15 id. fol. 153.
- 16 id. fol. 154.
- 17 id. fol. 155.
- 18 id. fol. 156.
- 19 id. fol. 157.
- 20 id. fol. 158.
- 21 id. fol. 159. Op fol. 188 wordt Gielis Francken burgemeester genoemd.
- 22 id. fol. 160.
- 23 id. fol. 161.